УДК 37.14:159.9.-57.87:316.61.(045)

Р.Л. СКІРКО

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті висвітлено окремі аспекти проблеми розвитку соціальної компетентності практичних психологів засобами навчальних тренінгів у процесі професійної підготовки.

Тренінг у системі післядипломної педагогічної освіти розглядається як форма організації навчального процесу на основі суб'єкт-суб'єктних взаємодій його учасників.

Ключові слова: *соціальна компетентність, навчальний тренінг, професійна підготовка.*

У відповідь на суспільні виклики модернізація української системи освіти набуває соціальної спрямованості. В таких умовах входження України до європейського освітнього простору актуалізує проблему формування у майбутніх професіоналів, психологів зокрема, соціальної компетентності, підвищення якості їх знань про функціонування в демократичному суспільстві, особливості європейських та українських соціальних інститутів, виробленню вмінь успішно працювати й спілкуватися в полікультурному середовищі.[1]

Неперервне фахове зростання, у тому числі розвиток професійної компетентності, здійснюється в системі післядипломної педагогічної освіти. Це знаходить відображення в нових підходах до навчання педагогічних кадрів закладів освіти в системі ППО, зокрема: інтенсифікація навчального процесу на основі впровадження інтерактивних технологій навчання, створення психологічно комфортного середовища, побудови індивідуальної траєкторії фахового зростання тощо. Великої уваги вимагає відбір форм і методів навчання, які в умовах зростаючого потоку інформації забезпечують високий рівень засвоєння слухачами нових знань, умінь та навичок.

З цих позицій посилюється увага науковців і практиків до тренінгу, який, охоплюючи весь потенціал людини, дає змогу інтенсифікувати процес опанування нових знань, максимально реалізовувати творчий потенціал особистості за нової епохи, що вимагає від неї нових моделей поведінки та професійної діяльності. Сьогодні навчальні тренінги в системі підвищення кваліфікації займають одне з провідних місць у навчанні управлінських і педагогічних кадрів розвинених країн світу (США, Німеччина та ін.).

Окремим аспектам тренінгу присвячені наукові праці зарубіжних (М. Балакшин, В. Валькевич, І. Ієронова, Е. Кендрацька, М. Кіпніс, А. Климович, Е. Крістофер, Р. Кропп, Г. Марасанов, Г. Паркер, Н. Самсонова, О. Ситніков, Л. Сміт, С. Стаут, Дж. Стюарт, М. Тарашкевич, К. Фопель та ін.) та вітчизняних (М. Артюшина, Р. Безпальча, Г. Бевз, О. Гречишкіна, Л. Животовська, С. Калашнікова, Л. Карамушка, В. Кутішенко, С. Сташко, В. Федорчук та ін.) вчених. Як зазначає О. Сітніков, розробник акмеологічного тренінгу, він є цінним засобом удосконалення професійної майстерності й може виконувати певною мірою роль

© Скірко Р.Л., 2013

унікальної антропотехніки, яка дає змогу здійснювати підготовку професіоналів у контексті цілісної професійної майстерності [7]. Серед українських дослідників навчальний тренінг розглядається в дисертації Л. Бондарєвої. Автор визначає його як педагогічну технологію навчання майбутніх менеджерів організацій в економічному університеті, яка ґрунтується на професійних характеристиках менеджерів організацій та моделі викладача-тренера і має широкий спектр застосування в навчально-виховному процесі. Виокремлює міні-тренінги, тренінги за вивченим модулем навчальної дисципліни, комплексний тренінг, міжпредметний тренінг, тренінги-семінари, тематичні тренінги, тренінги підвищеної складності тощо [1].

Групою вітчизняних науковців (Л. Карамушка, О. Винославська, М. Войтович, Т. Зайчикова, О. Ковальчук, Н. Коломінський, О. Креденцер, О. Тополенко, Г. Федосова, О. Філь, О. Щотка) у контексті аналізу різних технологій діяльності практичних психологів запропоновано низку соціально-психологічних тренінгів [10]. Проте поза увагою дослідників залишилося питання цілеспрямованого застосування тренінгу в післядипломній освіті для підвищення професійності практичних психологів навчальних закладів, зокрема, в контексті розвитку їх соціальної компетентності.

Метою статті є висвітлення умов підвищення професійної майстерності практичних психологів засобами навчальних тренінгів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Як зазначає Л. Оліфіра, тренінг у системі післядипломної педагогічної освіти розглядається як форма організації навчального процесу на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії його учасників (педагога-тренера й осіб, які навчаються), їх досвіду та знань і активних методів навчання з метою розвитку й формування (нових) життєвих та особистісно-професійних компетентностей [4]. Організації навчального процесу у формі тренінгу притаманні специфічні принципи, основними з яких є:

– ***принцип активності:*** передбачає залучення учасників до спеціально розроблених процедур: вправ, ігор, ситуацій, спостережень за поведінкою (діями) інших учасників за наданою схемою тощо;

– ***принцип дослідницької творчої позиції:*** створює в ході тренінгу умови, за яких учасники усвідомлюють, знаходять, відкривають ідеї, закономірності, відомі в психології, педагогіці чи інших наукових галузях, а також, що дуже важливо, власні особистісно-професійні ресурси й можливості;

– ***принцип об'єктивації (усвідомлення) поведінки:*** забезпечення в ході навчального процесу зміни поведінкової позиції учасників з імпульсивного (інтуїтивного), стереотипного на об'єктивований рівень, що дає змогу здійснювати зміни в процесі тренінгу. Важливим засобом цього процесу є зворотний зв'язок;

– ***принцип партнерського (суб'єкт-суб'єктного) спілкування:*** організація взаємодії та спілкування учасників з урахуванням інтересів, почуттів, переживань, що створює в тренінговій групі атмосферу безпеки, довіри, відкритості й надає учасникам змогу експериментувати з власною поведінкою, не соромлячись помилок;

– ***принцип кооперативної взаємодії.*** В його основі – розподіл функцій між учасниками в процесі досягнення спільних цілей навчальної діяльності. У цьому контексті, насамперед, заслуговує на увагу така форма взаємодії, як продуктивний конфлікт, який призначений сприяти формуванню в учасників усебі-

чного розуміння проблеми, що виникла, визнання аргументації іншого учасника, розвитку елементів кооперативної взаємодії та організації спільної діяльності загалом. Особлива атмосфера взаємодії у тренінгу створюється також за рахунок спеціального територіального розміщення учасників. Така організація навчальної діяльності сприяє обміну думками, позиціями, цінностями, досвідом учасників, дає змогу ознайомитися з різними, часто протилежними думками, сформувати толерантне ставлення, усвідомити власну позицію з тих чи інших питань, прийняти певні рішення, які є актуальними для організації чи певного структурного підрозділу в будь-який момент розвитку [10]. У тренінговій формі навчання змінюється рольовий розподіл суб'єкта діяльності і суб'єкта навчання, зростає взаємодія між ними, інформація виступає не метою, а засобом опанування діями та операціями професійної діяльності, використання технічних засобів та забезпечення діалогу між викладачем і слухачем. Тому важливо зазначити, що тренінги відтворюють (імітують) професійну діяльність та є складовою навчального процесу, ефективною формою підвищення кваліфікації та професійного зростання. Характерною особливістю тренінгу є те, що після його завершення не всі результати осмислюються учасниками одразу. Повною мірою ефект тренінгу з'ясовуватиметься пізніше, коли учасники застосовуватимуть набуті знання та зміни в практиці, повсякденному реальному житті [10]. У цьому контексті дослідники С. Калашнікова, М. Тарашкевич розглядаючи процес навчання дорослих як цілеспрямовану послідовну зміну стадій професійного розвитку (несвідома некомпетентність → усвідомлена некомпетентність → усвідомлена компетентність → неусвідомлена компетентність), визначають роль педагога-тренера в тому, щоб допомогти учаснику досягти стадії неусвідомленої компетентності [2; 8]. Сьогодні в арсеналі педагогічного інструментарію викладача-тренера існує широкий спектр активних методів, які дають змогу будувати ефективні моделі тренінгового процесу та задовольняти професійні потреби учасників тренінгу. Зазвичай широко використовуються такі: ділові, рольові та імітаційні ігри, вирішення конкретних ситуацій (Fallstudie) і групові дискусії. Варто зазначити, що традиційні методи навчання (міні-лекція, інформаційне повідомлення (демонстрація), бесіда та ін.) також використовуються при моделюванні тренінгу. При цьому вони виконують допоміжну функцію – забезпечення учасників "відправними знаннями" для здійснення аналізу й осмислення на наступному активному етапі. Разом з тим слід зазначити, що у виборі конкретних методів активного навчання необхідно враховувати специфічні умови системи ППО, які пов'язані з особливостями педагогічного контингенту слухачів, просторово-часовими характеристиками педагогічного процесу та особливостями результату підвищення кваліфікації. Залежно ж від потреб учасників ці методи можуть використовуватися в різних частинах тренінгових занять [9].

З метою висвітлення умов підвищення професійної майстерності практичних психологів засобами навчальних тренінгів у системі післядипломної педагогічної освіти нами було розроблено спецкурс "Соціальна компетентність практичного психолога як чинник розвитку його професіоналізму", який ми пропонуємо використовувати під час їх курсової перепідготовки. Програма спецкурсу входить до змістового компонента дослідної моделі й технології формування соціальної компетентності практичного психолога. Викладання спецкурсу дало змогу створити умови для засвоєння соціальних знань і вмінь соціально компе-

тентної поведінки відповідно до розробленої програми, що розкривала зміст лекційних і практичних занять.

У процесі формування на заняттях спецкурсу соціальних знань, умінь взаємодії в соціальних ситуаціях ми відзначили додатковий ефект – зростання мотивації слухачів, їх інтересу до соціальної проблематики.

Для тренінгу формування соціальної компетентності виявилось необхідним застосовувати форми психодраматичного інсценування – психодраму та соціодраму. Шляхом програвання власного соціального досвіду, слухачі досягали переосмислення особистісних та міжособистісних проблем, апробовували нові моделі поведінки, переборювали неефективні стереотипи поведінки. Соціодрама давала змогу відтворювати типові ситуації для учасників групи, проводити репетицію майбутніх професійних і соціальних ситуацій. Соціодраматична рольова гра зі спонтанною імпровізацією, коли учасники грали ролі представників суспільства, а не реально присутньої людини, давала педагогам можливість досягти розуміння соціальних проблем. Частим було використання таких психодраматичних технік, як "заміна ролей", "дублювання", "монолог", "дзеркальне відображення", "фотографія".

Під час роботи із соціальними ролями ефективним виявився прийом "множинного дублювання", у якому декілька учасників виступають у різних аспектах однієї особистості.

Довело ефективність використання елементів методу "мозкового штурму" спонукання слухачів до вільного висловлювання ідей щодо вирішення соціальних проблем в умовах довіри, активного обміну думок. Узагальнені думки психологів було представлено під час дискусій та рефлексії в загальному колі. Широке обговорення соціальних проблем, зокрема молодіжних, ґрунтувалось на принципах доповнення й уточнення висвітлених питань під час дискусії. Розгортанню дискусії сприяла постановка проблемно-пошукових питань, які формулювалися на основі соціальних суперечностей. Більш поширеною формою дискусії, використаної на заняттях тренінгу, був "круглий стіл". Така організація навчальної діяльності сприяє обміну думками, позиціями, цінностями, досвідом учасників, дає змогу ознайомитися з різними, часто протилежними думками, сформувати толерантне ставлення, усвідомити власну позицію з тих чи інших питань, прийняти певні рішення, які є актуальними для організації чи певного структурного підрозділу в будь-який момент розвитку [10].

Крім тренінгу, було впроваджено багато інших організаційних форм, які мали позитивний вплив на формування соціальної компетентності практичних психологів. Зокрема, зростанню міжкультурної толерантності сприяло обговорення сценаріїв святкових вечорів, ток-шоу на теми: "Проблеми сучасної молоді", "Соціальні проблеми суспільства", "Жінка в сучасному соціумі" тощо. У формі дискусій проведено обговорення проблеми:"Громадянський шлюб: за і проти", "Психолог на ринку праці: успіхи та поразки".

У навчальній та позанавчальній роботі з практичними психологами було організовано педагогічний супровід як форму партнерської взаємодії на засадах глибокого розуміння особистості, в якій створюються умови для реалізації її здібностей, задоволення і розвитку потреб, досягнення бажаного успіху.

Потреба в організації такого виду діяльності яскраво виявилася в процесі проведення тренінгів, коли слухачі виявляли свої сильні емоції, розгубленість і невміння справитися з ситуацією.

У процесі експериментальної роботи викладачі, які здійснювали такий супровід, забезпечували стійку гуманістичну, ціннісно спрямовану взаємодію, в процесі якої узгоджувався зміст діяльності й створювались умови для формування особистісної позиції. З метою педагогічного супроводу формування соціальної компетентності практичних психологів викладачі сприяли забезпеченню психологічно комфортного самопочуття педагогів у процесі організації діалогу, імітаційних ігор, тренінгових вправ тощо.

Змістом такого супроводу стала допомога й підтримка практичного психолога у процесі опанування знаннями, вміннями, досвідом і цінностями, які є основою соціальної компетентності, у подоланні проблем, що виникають в процесі конструктивної соціалізації особистості. Педагогічний супровід формування соціальної компетентності як форма партнерської взаємодії викладача і студента сприяв самопізнанню, самотворенню, саморозвитку, самореалізації соціальних потреб, здібностей і здатностей практичних психологів, підвищенню ефективності їх соціальних і професійних дій, пов'язаних із соціальною фасилітацією, адаптацією, розширенням інтенсивності соціальної взаємодії, розв'язанням соціальних проблем і суперечностей, досягненням суспільних цілей і прийняттям соціальних цінностей.

Педагогічний супровід здійснювався шляхом консультування (індивідуального, групового), аналізу й подолання навчальних і соціальних проблем із застосуванням морально-етичних критеріїв, формування настанови на розуміння оточуючих. Педагогічний супровід спирався на організацію рефлексії як дослідницької діяльності в пошуку узгоджених рішень особистісно значущих соціальних проблем як актуальних зон розвитку власної життєздатності.

Виявлявся педагогічний супровід у забезпеченні психологічно комфортного самопочуття суб'єкта в процесі сприйняття й відтворення соціальних ролей, у вільному самовираженні в атмосфері безоцінного, емпатійного ставлення; узгодженні дій учасників процесу в породженні ціннісно-смислових утворень, ідеалів, норм, моральних орієнтацій, що є індикатором позитивної спрямованості особистості, її подальшого духовного розвитку; стимулювання готовності позиціонувати власні ціннісні орієнтації, здійснювати конструктивну соціальну взаємодію.

Висновки. Підвищення професійної майстерності практичних психологів в умовах курсової перепідготовки повинно бути спрямовано на впровадження екзистенційного, аксіологічного, акмеологічного спрямування змісту й форм роботи зі слухачами, використання діалогічних форми і методів роботи, арт-технологій, тренінгових вправ, що дають змогу формувати особистісну соціальну позицію, соціальну компетентність, уміння здійснювати відповідальний вчинок, створювати творчий стиль життя й діяльності.

Організаційно-педагогічні умови формування соціальної компетентності практичних психологів – це сукупність дій і взаємодій, що забезпечує внесення прогресивних змін у цілісне функціонування їх професійної підготовки з урахуванням конкретної соціальної ситуації і дає змогу підвищити рівень сформованості означеної компетентності практичних психологів.

Список використаної літератури

1. Бондарєва Л.І. Навчальний тренинг як засіб професійної подготовки майбутніх менеджеров організацій в економічних университетах : дис. на здобуття науков. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Л.І. Бондарєва. – К., 2007. – 250 с.

2. Калашнікова С.А. Навчання дорослих на основі компетентнісно-орієнтованого підходу : навч.-метод. матер. / С.А. Калашнікова. – К., 2008. – 58 с.

3. Макшанов С.И. Психогимнастика в тренинге / С.И. Макшанов, Н.Ю. Хрящева. – СПб., 1993.

4. Оліфіра Л.М. Модель розвитку професійної управлінської компетентності керівників педагогічних вузів І–ІІ рівня акредитації засобами навчальних тренінгів у системі ППО. / Л.М. Оліфіра // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах ; зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (гол. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 25 (78). – 567 с.

5. Пугачевский О.О. Психологические основы организации активного обучения в системе повышения квалификации педагогических работников / О.О. Пугачевский // Инновации в образовании. – 2004. – № 3. – С. 87–104.

6. Порадник для тренера / В. Валькевич, Е. Кендрацька, А. Климович та ін. – Варшава : ЦОВВ, 2007. – 134 с.

7. Ситников А.П. Акмеологический тренинг: теория, методика, психотехнологии / А.П. Ситников. – М. : Технологическая школа бизнеса, 1996. – 428 с.

8. Тарашкевич М. Як краще вчити? Рефлексивний практик в дії / М. Тарашкевич. – Варшава : ЦОВВ, 1998.

9. Технології навчання дорослих / [упорядники: О. Главник, Г. Бевз]. – К. : Главник, 2006.

10. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / [за наук. ред. Л.М. Карамушки]. – К. : ІНКОС, 2005. – 366 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2013.

Скирко Р.Л. Развитие социальной компетентности практических психологов в процессе профессиональной подготовки

В статье раскрыты некоторые аспекты проблемы развития социальной компетентности практических психологов способами учебных тренингов в процессе профессиональной подготовки. Тренинг в системе последипломного педагогического образования рассматривается как форма организации ученого процесса на основе субъект-субъектных взаимодействий его участников.

Ключевые слова: *социальная компетентность, учебный тренинг, профессиональная подготовка.*

Skyrko R.L. The development of social competence of clinical psychologists in the process of training

The article reveals some aspects of the development of social competence practical ways psychologists training sessions during the training. Training in the Postgraduate Education is seen as a form of exercise based process subject-subject interactions of the participants.

Key words: *social competence, academic training, skills training.*